

CUVÂNT-ÎNAINTE

Dintre influențele exercitate asupra limbii române imediat după formarea sa, cea de origine slavă este cea mai importantă. Ca urmare a împrumuturilor populare, pătrunse pe cale orală în perioada bilingvismului româno-slav, iar mai apoi a împrumuturilor livrești, intrate în perioada slavonismului cultural, româna a ajuns să se diferențieze de celelalte limbi romanice, fără a-și pierde identitatea. Lucrarea noastră are în vedere studierea celei de-a doua categorii de împrumuturi, respectiv a celor de origine slavonă.

Corpusul analizat a fost împărțit în două categorii. În prima dintre acestea au fost incluse cuvinte de origine slavonă atestate în documentele slavo-române scrise în țările române în secolele al XIV-lea – al XV-lea, cuvinte care, pe baza anumitor criterii, au fost considerate a fi românești. Cealaltă categorie cuprinde cuvinte de origine slavonă atestate în textele românești pe tot parcursul epocii vechi, de la cca 1500, data aproximativă a celei mai vechi copii păstrate a *Psaltirii Hurmuzaki*, până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mai precis anul 1780, considerat limita dincolo de care începe să se vorbească despre epoca modernă.

În majoritatea cazurilor, slavonismele analizate aparțin redacției mediobulgare, varianta fundamentală a slavonei, dominantă în spațiul românesc în secolele al XIV-lea – al XVI-lea, parțial și în secolul al XVII-lea¹. În măsura în care trăsăturile fonetice au permis identificarea altor redacții ale slavonei – sârbă sau ruso-ucraineană –, prin care au intrat unele împrumuturi, am precizat acest fapt pentru fiecare dintre cuvintele respective.

¹ Vezi Mihăilă, *Studii*, p. 126.

Cuvintele de origine slavă au fost reproduse în transliterație, potrivit următorului sistem: *а = a, в = b, в = v, г = g, г (+ е, и) = ghe, ghi, д = d, е = e, ж = ž, ѕ = dz, з = z, и, ї = i, к = k, л = l, м = m, н = n, о = o, п = p, р = r, с = s, т, м = t, њ, њѣ = u, ф = f, х = ch, ѣ = th, ѡ = o, џ = št, ц = c, ч = č, ш = š, њ = ŭ, њ, њѣ = y, њ = i, њ = ě, ю = ju, ја = ja, к = je, ѡ = e, ж = o, ѡѡ = ję, ѡѡ = e, ѡ = ks, ѡ = ps, в = i.* Întrucât slova *й* nu are correspondent în sistemul internațional de transliterație, am optat pentru redarea ei prin *i*. Forma etimoanelor a fost stabilită pe baza dicționarului elaborat de Fr. Miklosich, *Lexicon palaeslovenico-graeco-latinum*, excepție făcând cuvintele care nu se regăsesc în acest volum, situație în care am apelat la alte lucrări similare.

Prima parte a lucrării a fost rezervată aspectelor privind începuturile influenței slave în limba română care se suprapun, parțial, epocii în care slava veche devine limbă sfântă în bisericile românești. Întrucât cele mai timpurii atestări ale tipului de împrumut analizat sunt ulterioare cu câteva secole epocii de început a influenței culte de origine slavă și pentru că denumirea *vechi slav* trimite în unele lucrări de specialitate românești atât la cuvintele intrate pe cale orală în epoca bilingvismului româno-slav, cât și la termenii care puteau pătrunde din paleoslava atestată în scris în secolele al IX-lea – al XI-lea, ni s-a părut utilă introducerea unui capitol teoretic care să elucideze criteriile de selecție a corpusului excerptat (*Împrumut slavon vs împrumut vechi slav*).

Capitolele *Scrieri slavone copiate ori tipărite în spațiul românesc* și *Traduceri românești după originale slavone* au rolul de a evidenția factorii care au declanșat, au favorizat și au întreținut vreme de câteva secole efectele influenței culturale a unei limbi cu care româna nu avea legături genealogice.

Partea cea mai consistentă a lucrării, *Împrumuturi slavone atestate în scrieri românești (1500–1780)*, cuprinde peste 1000 de termeni de origine slavonă, înregistrați în documente ori în vechi texte românești, majoritatea traduceri, precum și în scrieri originale, de regulă cronici, oglinzi fidele ale vocabularului românei literare din perioada studiată. De un real folos ne-au fost studiile de istorie a

limbii române, studiile dedicate influenței slavone de dinaintea apariției primelor texte românești scrise, precum și edițiile de text. Nu în ultimul rând, pentru completarea atestărilor, o sursă importantă a constituit-o, de multe ori, *Dicționarul limbii române* (DA, DLR).

Întrucât, începând cu secolul al XVII-lea, unele împrumuturi sunt susceptibile a fi intrat din mai multe limbi, ni s-a părut utilă introducerea unui capitol dedicat *Etimologiei multiple*, structurat în trei părți: *Cuvinte cu etimologie multiplă slavă*, *Cuvinte cu etimologie multiplă slavonă și neogreacă* și, respectiv, *Alte împrumuturi cu etimologie multiplă*.

Corpusul excerptat nu este, desigur, exhaustiv. Capitolele aflate în continuarea lui cuprind informații privitoare la clasificarea pe câmpuri semantice, la adaptarea fonetică și morfologică a împrumuturilor, la vitalitatea și productivitatea acestora, precum și la relațiile de sinonimie în care intră.

Dat fiind faptul că româna actuală înregistrează cuvinte de origine slavonă care s-au îndepărtat de semnificația etimologică, ni s-a părut utilă introducerea unui capitol dedicat câtorva exemple de acest tip, analizate în diacronie (v. *Evoluția semantică a unor împrumuturi de origine slavonă*).

În capitolul *Calcuri lingvistice* a fost cercetat un alt aspect al influenței avute de slavonă asupra lexicului românesc. Întrucât multe dintre cuvintele calchiate sunt astăzi arhaisme, iar sensul lor poate părea obscur, am optat pentru prezentarea acestora în contextele în care apar.

Capitolul *Concluzii* sintetizează trăsăturile influenței unei limbi cu rol însemnat în formarea celei mai vechi variante a românei literare, influență ale cărei vestigii se mai păstrează astăzi mai ales în limbajul religios.

*

Îmi revine plăcuta misiune de a le mulțumi și pe această cale referenților științifici ai lucrării, domnului Alexandru Mareș, șeful

Departamentului de limbă literară și filologie al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, și domnului profesor Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române. Multe dintre aspectele teoretice și practice ale studiului de față au putut fi elucidate grație sprijinului pe care domnul Alexandru Mareș nu a ezitat să mi-l acorde constant. Observațiile făcute de Domnia Sa pe marginea manuscrisului, ca și acelea ale domnului Gheorghe Chivu, mi-au fost de un real folos, aducând un plus de valoare cărții de față.

CUPRINS

Cuvânt-înainte	5
Sigle.....	9
A. <i>Izvoare</i>	9
B. <i>Lucrări de referință</i>	20
C. <i>Abrevieri</i>	23
Începuturile influenței slave în limba română	25
Limba slavă veche și slavona în diversele ei variante	27
Începuturile influenței slavone în limba română. Slavona românească	28
Scrieri slavone copiate ori tipărite în spațiul românesc	31
Traduceri românești după originale slavone	36
Împrumut slavon vs împrumut vechi slav	40
Împrumuturi slavone atestate în documentele slavo-române (secolele al XIV-lea și al XV-lea)	44
Împrumuturi slavone atestate în scrieri românești (1500–1780)	52
Cuvinte cu etimologie multiplă	101
<i>Cuvinte cu etimologie multiplă slavă</i>	102
<i>Cuvinte cu etimologie multiplă slavonă și neogreacă</i>	103
<i>Alte împrumuturi cu etimologie multiplă</i>	106
Câmpuri semantice	107
<i>Termeni de cult bisericesc</i>	107
<i>Cultura scrisă</i>	108
<i>Viața socială</i>	108
<i>Organismul și psihicul uman</i>	109
Probleme de adaptare a împrumuturilor de origine slavonă	111
<i>Adaptarea fonetică</i>	111
<i>Adaptarea morfologică</i>	114
Vitalitatea elementelor de origine slavonă	115
Productivitatea împrumuturilor slavone	117
<i>Derivate de la cuvinte de origine slavonă</i>	119
Concurența termenilor. Probleme de sinonimie	120
Evoluția semantică a unor împrumuturi de origine slavonă	125
Calcuri lingvistice	143
<i>Calc lingvistic vs împrumut</i>	161
<i>Calc lingvistic vs traducere</i>	162
Concluzii	165
Indice de cuvinte	171